

față de Dumnezeu și ascultare față de regulile schitului. Se socotea pe dânsul drept egal cu cei care îi cereau sfatul și nu a cerut pentru sine nici un titlu, nici nu a pretins că s-ar fi aflat pe vreo treaptă spirituală superioară.

Deși viața călugărilor era centrată în jurul rugăciunii și nevoințelor duhovnicești, Nil și ceilalți monahi ai schitului se îngrijeau fiecare de nevoile proprii, de zi cu zi, potrivit rânduielii „de sine” sau idioritmă. Apoi, Nil a cerut călugărilor să participe la forme de muncă care să le aducă minime beneficii, astfel încât să nu fie dependenți de proprietăți, cum era cazul marilor mănăstiri. În acest sens, el susținea reformele monahale care să aibă la bază o viață monahală retrasă (isihastă) și modestă. Astfel, în mod practic, monahii din comunitatea lui Nil și-au însușit munca de copiere, traducere și corectare a textelor bisericești din manuscrisele existente³⁸. Se crede că Nil ar fi compilat un compendiu cu viețile sfinților, dar care s-ar fi pierdut.

Alături de ucenicii săi și de cei care îi urmau sfaturile, Sf. Nil trăia o viață simplă, mai degrabă retrasă și liniștită, foarte diferită de viața din mănăstirile mari și bogate care deveniseră parte integrantă a culturii rusești. Pentru Nil, această evoluție a mănăstirilor mari era un semn de îndepărtare a Bisericii de la calea cea dreaptă, deoarece în rândurile ierahiei bisericești creșteau astfel lăcomia și setea de putere și control³⁹. Învățăturile Sf. Nil erau diferite de norma de viață a Bisericii din vremea sa. El a aprofundat unele idei mistice și ascetice inspirate din practica isihastă, cerând credincioșilor să se concentreze pe lumea lăuntrică și pe experiența personală a credinței ca mod de a ajunge la unirea cu Dumnezeu.

4.2 „Iudaizantii” și problema proprietăților bisericești. În ultima parte a secolului al XV-lea, un mic grup de intelectuali clerici cu centrul în orașul Novgorod a început să critice Biserica pentru excesele sale. Deoarece păreau să propună întoarcerea la unele interpretări

38. M. KONTEVICI, *Dobândirea Sfântului Duh în vechea Rusie*, tr. Paul Balan, Ed. Egumenița, Galați, 2004, pp. 272-273.

39. Ángel F. SÁNCHEZ-ESCOBAR, *A History of the Russian Church (IX-XX Centuries)*, The St. Stephen Harding College Publishing House, 2008, p. 81.

vetero-testamentare, aceștia au fost numiți „iudaizanți”⁴⁰. Printre problemele criticate de acest grup se aflau creșterea averilor și a proprietăților funciare mănăstirești și bisericești. Ei cereau întoarcerea la o viață de o mai mare simplitate și evlavie. În anul 1487, Arhiepiscopul Ghenadie de Novgorod a auzit de acest grup, considerat eretic și a căutat să ia măsuri spre a-l elimina, considerând că autoritățile bisericești și politice nu le luau deplin în considerare.

În 1490, după moartea arhiepiscopului Gherontie al Moscovei, adversar al lui Ghenadie, a fost convocat un sinod pentru a analiza problema. Întrunirea sinodului se apropia; atunci arhiepiscopul Ghenadie și-a găsit un aliat în persoana starețului Iosif Voloțki⁴¹ al mării mănăstiri din Volokolamsk, care deținea mari proprietăți și averi și care considera că „apostații” trebuiau tratați cu maximă asprime, cerând pedeapsa cu moartea pentru capii „iudaizanților” și întemnițarea altora care se făceau vinovați de o asemenea atitudine.

La sinodul din 1490, Sf. Nil și Paisie Iaroslavov, mentorul său spiritual, s-au opus atât persecutării de către autoritățile politice, cât și judecării ereticilor și apostatilor de către un tribunal ecleziastic, contestând autoritatea Bisericii de a a-i aduce înapoi în biserică prin alte metode decât mustrarea, rugăciunea sau exemplul personal⁴². Nil s-a opus cu îndârjire aplicării pedepsei capitale. Poziția lui reprezenta un mod revoluționar de a privi lucrurile, pentru standardele vremii, inclusiv pentru creștinii din Apus. La încheierea sinodului, doar câțiva preoți au fost condamnați și caterisiți, dar nu au fost executați. După închiderea ședinței sinodului, Nil și ucenicii săi s-au întors la viețile lor de rugăciune contemplativă și la slujirea lui Dumnezeu.

Sf. Nil a continuat să militeze împotriva dreptului mănăstirilor de a deține pământ la Sinodul din 1503. La acest sinod, ținut la Moscova, el a pus la îndoială legitimitatea existenței marilor domenii monastice. La acea vreme, domeniile monastice acopereau o treime din teritoriul

40. Andrei PLIGUZOV, „Archbishop Gennadii and the Heresy of the Judaizer”, in: *Harvard Ukrainian Studies* 16 (3/4) December 1992, pp. 269-288.

41. George VERNADSKY, „The Heresy of the Judaizers and the Policies of Ivan III of Moscow”, in: *Speculum*, vol. 8, No. 4, Oct. 1933, pp. 436-454.

42. Steven RUNCIMAN, *The Orthodox churches and the secular state*, Auckland University Press; Oxford University Press, 1971, p. 48.

statului rus. El a mai susținut că bogăția era responsabilă pentru starea de demoralizare a comunităților monastice din Rusia. El a susținut politica lui Ivan al III-lea de secularizare a pământurilor mănăstirești dar cu toate acestea la sinodul din 1503 partida iosefită a avut castig de cauză⁴³. Sf Nil a fost susținut în acest demers de monahii și stareții din Mănăstirea Sfântul Chiril de Belozersk și de ucenicul său Vassian Patrchiev⁴⁴. Totuși, după moartea lui Nil, Iosif și susținătorii lui au avut câștig de cauză și s-a hotărât persecutarea iudaizanților.

În timp ce, cu sprijinul puterii seculare și al autorității bisericești, poziția susținută de Iosif a ajuns predominantă în cultura rusă, exemplul dat de viața modestă a non-posesorilor – a Sf. Nil și a ucenicilor săi – a reușit să ducă la moderarea exceselor celor dintâi. Nil nu a mai trăit îndeajuns pentru a vedea sfârșitul luptei care a fost continuată de succesorii săi, Patrchieiev și Artemie. Sf. Nil a murit în data de 7 Mai 1508, la vârsta de 75 de ani.

4.3 Iosif Voloțki. Ivan Sanin (în rusă: Ива́н Са́нин) s-a născut în principatul Volokolamsk, în 14 noiembrie 1439, într-o familie de proprietari de pământ care dețineau orașul Yazvisch-Pokrov. Tătl său se numea Ioan⁴⁵ iar mama sa Marina. La vârsta de șapte ani, Ivan a fost trimis să fie educat de pustnicul Arsenie de la Mănăstirea Volokolamsk - Înălțarea Sfintei Cruci. La mănăstire, Ioan a arătat calități rare și o aptitudine rară pentru slujbele Bisericii. În 1459, Ioan a intrat în Mănăstirea Tver sub tutela pustnicului și ascetului Varsanufie. Deoarece a găsit că regulamentul monahal nu era suficient de strict, el a plecat, cu binecuvântarea lui Varsanufie, și s-a alăturat Sfântului Pafnutie din Borovsk. În 13 februarie 1460, Ioan a fost tuns călugăr la Mănăstirea Borovsk, luând numele de Iosif.

Tânărul călugăr Iosif a purtat ascultările grele puse pe umerii lui cu mult zel și iubire, alături de îndatoririle de ecleziarh pe care Sfân-

43. Paul BUSHKOVITCH, *Religion and Society in Russia: The Sixteenth and Seventeenth Centuries*, New York Oxford University Press, 1992, p. 16.

44. Bernard PARES, *A History of Russia ...*, p. 99.

45. ***, *Patericul Lavrei Sfanta Treime a Preacuviosului Serghie de Radonej*, tr. din limba rusa de Boris Buzila, Ed. Sofia, București, 2006, p. 29. Bunicul, tatăl și trei frați și-au sfârșit viața în mănăstire, îmbrățișând schima monahală.

tul Pafnutie i le-a atribuit. După moartea Sfântului Pafnutie în 1477, la recomandarea cneazului Ivan al III-lea, Iosif a devenit egumen și a început să schimbe viața monastică de la mănăstire după principiile cenobitice stricte. Cu toate acestea, majoritatea călugărilor au ridicat obiecții față de ideile lui Iosif, fapt ce l-a determinat să părăsească mănăstirea în taină. Vizitarea împreună cu pustnicul Gherasim a câtorva mănăstiri cenobitice din Rusia, printre care și Mănăstirea Sfântul Chiril de la Lacul Alb, doar i-au întărit convingerile sale referitoare la viața monahală.

La dorința marelui cneaz⁴⁶ s-a întors la Borovsk, unde Sfântul Iosif a continuat să întâmpine rezistența fraților săi de călugărie. Astfel, el a obținut aprobarea să deschidă o nouă mănăstire după regula cenobitică strictă. Împreună cu șapte călugări asemănători în concepție, el s-a reîntors la Volokolamsk unde, cu aprobarea cneazului Boris Vasilievich, fratele Marelui Prinț Ivan al III-lea, a înființat în cnezatul acestuia Mănăstirea Adormirii Preasfinte Maici a Domnului, la confluența râurilor Struga și Sestra. Ziua de 15 august 1479, când a vut loc târnosirea Bisericii Adormirea Maicii Domnului, biserică din lemn, marchează înființarea mănăstirii care mai târziu a primit numele de Mănăstirea Iosif-Volokolamsk, după fondatorul ei.

Mănăstirea s-a ridicat repede și prin aceea că Sfântul Iosif, zidar priceput, a pus personal umărul la ridicarea construcție. Relatările despre calitatea ascetismului și exemplul lui Iosif, despre viața de cumpătare și sobrietatea sa spirituală, au atras mulți călugări la această mănăstire. El veghea să se desfășoare o viață strict comunitară, în concordanță cu regulamentul pe care-l concepuse și care guverna toate slujirile și ascultările călugărilor⁴⁷. Regulamentul reglementa toate aspectele vieții lor, „dacă veneau sau plecau, cuvintele și faptele lor”⁴⁸. În miezul acestui regulament se găseau regulile renunțării la orice invidie, renunțarea la voia proprie și munca constantă. Frații aveau totul în comun: haine, încălțări, hrană și alte lucruri.

46. Алексеев А. И. Сочинения, Иосифа Волоцкого в контексте полемики 1480-1510-х гг, М., СПб., Российская национальная библиотека, 2010, С. 19.

47. David GOLDFRANK, „New and Old Perspectives on Iosif Volotsky's Monastic Rules”, in: *Slavic Review* 34 (June 1975), pp. 279-301.

48. А. А. ЗИМИН, *Poslaniia Iosifa Volotskogo*, Moscow and Leningrad, 1959.

De-a lungul anilor următori, mănăstirea a crescut. Au fost construite biserici din piatră și încălzite, deoarece mănăstirea a devenit școală pentru călugări vestiți, numiți generic iosiifiieni sau iosiifieni. Printre ucenicii și discipolii săi se găseau mitropoliții Daniel și Macarie ai Moscovei, fratele lui Iosif, arhiepiscopul Vassian al Rostovului și episcopii Simeon de Suzdal, Dositei de Krutița și Sava de Krutița, numit cel Negru, Acachie al Tverului, Vasian Toporkov al Kolomnei.

Sub conducerea Sfântului Iosif, mănăstirea a devenit centrul de gravitație al oamenilor simpli din vecinătate, furnizându-le mijloacele materiale pentru susținerea existenței lor atunci când ajungeau în situații grele⁴⁹.

În anul 1470, un predicator pe nume Skhariya (Zaharia), care a venit în Novgorod în suita prințului lituanian Mihail Olelkovich, a profitat de deficiențele de cultură și învățătură ale anumitor clerici, insistând pe ideea auto-determinării credinței și mântuirii fiecăruia. Aceste idei au dus la desconsiderarea unor elemente de bază ale moralității populare ortodoxe: respingerea sfințelor icoane și a cinstirii sfinților și, într-un final, a însăși învățăturilor fundamentale ale Creștinismului ortodox. Adepții acestor idei au devenit cunoscuți sub numele de iudaizanți. Influența lor a ajuns până la Marele Prinț Ivan al III-lea care le-a introdus la Moscova. Acolo, el a numit în funcție doi protopopi la Catedralele Adormirii Maicii Domnului și Arhanghelul Mihail din Kremlin. Ulterior, un mitropolit eretic, Zosima, a fost instalat în scaunul Moscovei.

Sfântul Iosif, împreună cu Ghenadie de Novgorod, au condus lupta împotriva răspândirii acestei erezii. Iosif a scris prima sa epistolă, „*Cu privire la taina Prea Sfintei Treimi*“, în care ataca erezia, în 1477, în timp ce era călugăr la Mănăstirea Borovsk. La Mănăstirea Adormirea

49. Tomas SPIDLIK, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin. IV. Omul și destinul său în filozofia religioasă rusă*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p. 116. Iosif Volokolamsk a primit în timpul unei foamete mari o mulțime imensă venită din toate părțile – 7.000 de persoane, fără a-i socoti pe copii; adunată într-o zi în fața porților mănăstirii, a poruncit să fie hrănită toată această mulțime, iar copiii mici înfometați i-a primit pentru mai mult timp în spitalul special al mănăstirii. Când sfântul egumen i-a chemat după un timp pe părinții lor ca să-i ia înapoi, nimeni n-a mai vrut să se întoarcă. A trebuit să construiască o casă specială și să-i hrănească ca și cum i-ar fi născut el.

Maicii Domnului Volokolamsk, el a scris principalele sale lucrări, printre care și *Iluminătorul* (Просветитель), pe măsură ce mănăstirea devenea bastionul Ortodoxiei în lupta împotriva iudaizanților. Prin lucrările Sfântului Iosif și ale arhimandritului Ghenadie, lupta împotriva ereziei s-a arătat victorioasă. În 1494, ereticul Zosima a fost depus. La sinoadele locale dintre 1501 și 1504, erezia iudaizanților a fost condamnată⁵⁰.

În timpul conflictului, Sfântul Iosif a avut parte de multe procese și necazuri. El l-a înfuriat pe Marele Prinț Ivan al III-lea, acesta pocăindu-se de slăbiciunile sale și împăcându-se cu Iosif numai spre sfârșitul vieții sale. De asemenea, Iosif l-a înfuriat și pe prințul Teodor, de pe domeniile Volotsk, pe pământurile căruia se găsea Mănăstirea Volokolamsk.

Iosif era apărătorul poziției care spunea că toate proprietățile obținute de biserică sunt, în esență, proprietăți obținute de la Dumnezeu, promise, încredințate și date lui Dumnezeu. Sfântul Iosif a fost un partizan puternic al teritoriului puternic centralizat, cu capitala la Moscova. El este printre inițiatorii ideii care consideră Biserica Rusiei ca primitoare și păstrătoare a evlaviei Imperiului Bizantin. Opiniile iozefiților în privința posesiunii de pământuri de către mănăstiri și în privința participării Bisericii la viața socială⁵¹ i-au aruncat pe aceștia în mijlocul luptei pentru centralizarea puterii în mâinile prințului de Moscova.

Ambele laturi ale vieții monahale, cea comunitară și cea solitară, coexistă legitim în tradiția monahală rusă, completându-se una pe cealaltă. Așa cum se observă din regulamentul Sfântului Iosif, bazele acestuia prevăd o desprindere completă de posesiuni și renunțarea la conceptele de „al tău sau al meu”.

Sfântul Iosif a adormit în Domnul în pace pe 9 septembrie 1515. Prăznuirea locală a acestuia în Mănăstirea Volokolamsk a început în decembrie 1578, la aniversarea a o sută de ani de la înființarea mă-

50. G.H. WILLIAMS, „Protestants in the Ukraine during the Period of the Polish-Lithuanian Commonwealth”, in: *Harvard Ukrainian Studies*, 2, 1978, pp. 41-72.

51. Jean MEYENDORFF, *Biserica Ortodoxă ieri și azi*, Ediție nouă revăzută și îndreptată de Jean Meyendorff și Nicolas Lossky, tr. Cătălin Lazurca, Anastasia, 1996, p. 91.

năstirii. La 1 iunie 1591, a fost generalizată pomenirea sa în întreaga Biserică de către Patriarhul Iov.

5. Evaluarea istoricilor moderni a disputei dintre iosefiți și neposesori

În secolul al XX-lea s-a pus în repetate rânduri problema existenței unui conflict între aceste două mișcări religioase care și-au lăsat amprenta asupra istoriei Bisericii Ruse și a statului rus.

Filosoful și istoricul Nikolai Berdiaev consideră că victoria iosefiților a dus la consecințe tragice în istoria Rusiei⁵². Acest lucru a fost vizibil mai ales în timpul domniei lui Ivan cel Groaznic, care a crezut în ideea „cezaro-papismului” și a comis crime sângeroase.

Teologul și filozoful Georgy Florovsky, în cartea sa *Căile teologiei ruse*⁵³, „justifică” ambele curente, găsind în fiecare dintre ele câte o motivație rațională. Iosefiții, în frunte cu Voloțki, proclamă „adevărul slujirii sociale”, care necesită o bază materială, dar nu în proprietate personală, ci în proprietate comună, pentru a oferi sprijin atât statului, cât și celor care suferă. Florovsky consideră că reprezentanții non-posesorilor sau „zavolzhets” sunt purtătorii „adevărului despre dobândirea curățirii și luminării minții” și ai îmbunătățirii personalității umane. Nil Sorski credea că puterea morală și independența față de cele materiale înalță clerul și îi permite acestuia să evalueze critic faptele nedemne ale statului. Autorul descrie victoria iosefiților ca fiind progresivă în raport cu formarea statului, aceștia încercând să reorienteze politica spirituală și seculară a Rusiei din Bizanț spre Occident.

Omul de știință sovietic Yakov Solomonovich Lurie, ca majoritatea cercetătorilor sovietici, găsește caracterul luptei de clasă în această dispută. Cu toate acestea, el nu vede diferențe semnificative în opiniile

52. Бердяев Николай Александрович, *Русская идея*, Public Domain, 1946, p. 8.

53. Г. В. Флоровский, *Пути русского богословия*. Париж, 1983. https://azbyka.ru/otechnik/Georgij_Florovskij/puti-russkogo-bogoslovija/1_6, accesat pe 12.06. 2023.

liderilor celor două curente - Iosif Voloțki și Nil Sorski⁵⁴. Fiecare dintre ei a mers pe drumul său, dar spre un scop comun - întărirea bisericii și statului rus⁵⁵.

Istoricul Nikolai Lisovoy⁵⁶ crede că nu a existat o luptă ireconciliabilă între Sorski și Voloțki, fiecare dintre ei reprezentând structura comunității monahale în felul său. Unele surse spun că Sf. Nil și Sf. Iosif aveau de fapt o mare considerație unul pentru celălalt în timpul vieții. Sorski credea că monahii ar trebui să trăiască într-un schit, să-și câștige singuri existența și să-și petreacă viața în rugăciuni neîncetate pentru a-și îmbunătăți spiritul. Dar ei nu vor putea să-i ajute pe alții, deoarece ei înșiși nu dețin nimic. Voloțki considera că monahii ar trebui să trăiască într-o mănăstire, să conducă o gospodărie comună, să lucreze împreună, să mănânce și să se roage, iar în anii de foamete să ajute întreaga regiune și chiar statul, să construiască școli și spitale. Istoricul crede că ambele mișcări au creat un singur sistem, dar au fost doi poli care s-au completat unul pe altul - *smart doing* și *social service*. Conflictul dintre curente, crede istoricul, este un mit inventat ulterior de autorități și de unii intelectuali. Este important de știut că disputa cu privire la proprietatea monahală asupra pământului, care a apărut la Sinodul din 1503, nu este rezultatul unor procese profunde care au avut loc în Biserică, ci o reacție la demersurile inițiate de elitele statului pentru a pune mâna pe proprietatea bisericii. Împotriva acestui lucru a manifestat Iosif Volotki. Sub influența sa, Sinodul a adoptat decizia istorică că „bunurile dobândite de Biserică sunt proprietatea lui Dumnezeu”. Și aceasta nu a fost o inovație ci, dimpotrivă, se află pe deplin în concordanță cu toate canoanele și obiceiurile Bisericii: proprietatea bisericească nu poate fi supusă naționalizării, privatizării sau folosirii în scopuri necorespunzătoare.

Prin canonizarea reprezentanților celor două mișcări, Nil Sorski și Iosif Voloțki, Biserica Ortodoxă Rusă ne descoperă faptul că aceasta

54. Я. С. ЛУРЬЕ, „Вопрос об идеологических движениях конца XV- начала XVI в. в научной литературе”, in: *Труды отдела древнерусской литературы*, vol. XV, М.-Л., 1958, pp. 131-152.

55. Я. С. ЛУРЬЕ, „К вопросу об идеологии Нила Сорского”, in: *Труды отдела древнерусской литературы*, vol. XIII, М.-Л., 1957, pp. 182-213.

56. <https://foma.ru/iosiflyane-nestyazhateli-i-inn.html>, accesat 12.06.2023.

nu s-a poziționat partinic, alegând mișcarea unui sfânt în detrimentul celeilalte, ci cu mult discernământ a înțeles că cele două atitudini trebuie asumate ca fiind nuanțe și aspecte ale dezvoltării istorice a monahismului în spațiul rus și a felului în care acesta a înțeles să se poziționeze, la un moment dat, în raport cu puterea seculară. Cei doi sfinți au lăsat propriile tradiții ca moștenire spirituală, canonică, socială și monahală Bisericii Ortodoxe Ruse.

Concluzii

S-au emis diverse opinii despre diferențele de perspectivă și despre dezacordul dintre cei doi pedagogi ai monahismului rusesc, Sfinții Iosif din Volotsk și Nil din Sora, de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. În literatura istorică aceste poziții îi prezintă pe cei doi, de obicei, ca promotori ai două curente „contrare” în spiritualitatea rusă: activism social și isihasm contemplativ. Acest lucru este însă fundamental greșit.

Taberele opuse i-au adoptat ca apărători simbolici pe cei doi, aceștia fiind două mari figuri ale monahismului rus. Ei trebuie reevaluați, filtrând rescrierea polemică ulterioară a poveștii lor: liberalii ruși i-au atribuit lui Nil o deschidere și o toleranță față de disidența religioasă pentru care nu există dovezi concrete, în timp ce marxistii ruși i-au considerat pe neagonisitori, admiratori ai lui Nil, ca formând un fel de partid „progresist”, întrucât cnejii moscoviți au trecut în cele din urmă de partea opozanților lor, agonisitorii, care îl cinsteau pe Iosif. În ambele interpretări, Sf. Iosif a devenit un simbol al autocrației monarhice care a guvernat ortodoxia rusă până în 1917.

De fapt, cei doi nu s-au confruntat în realitate în timpul vieții⁵⁷; amândoi erau apărători ai isihasmului, aveau evlavie față de marele exponent al monahismului rus, Serghei de la Radonej și față de întreaga tradiție monastică anterioară, ce îmbina cele două principii evangheli-

57. D. GOLDFRANK, „Recentering Nil Sorskii: The Evidence from the Sources”, in: *Russia Review*, 66, 2007, pp. 359-376. De observat în special faptul, reamintit de Goldfrank, că nu există dovezi concludente ale vreunei dezbateri asupra bogăției monastice la un „Sinod de la Moscova” în 1503 sau că Nil s-a adresat unui astfel de sinod.

ce: ora et labora, pe care au asumat-o integral, însă cu accente diferite, dictate de condițiile istorice și de propriile frământări și idealuri⁵⁸.

Deși această temă a produs o literatură enormă totuși, înțelesul acestei controverse nu a fost epuizat în totalitate. Istoricii și canoniștii și-au îndreptat atenția spre dezbaterile despre proprietatea monahală sau spre controversele cu privire la pedepsele acordate ereticilor. Aceste subiecte au fost totuși tratate superficial. S-au ciocnit două idealuri sau concepte religioase. Disputa cu privire la proprietățile monahale a slujit numai ca un pretext formal, îmbrăcând această tensiune lăuntrică. Viața religioasă a oamenilor a fost plasată în cadrul luptei duhovnicești, prin urmare polarizând viața națională.

Pentru a înțelege corect evenimentele este nevoie să determinăm semnificația pentru istoria culturii ruse. Principala dificultate pentru interpretare constă în faptul că ruptura a fost între două aspecte ale aceluiași adevăr, cel al Sfântului Iosif fiind mai greu de surprins. Succesorii lui aroganți și superficiali au compromis idealul monastic al acestuia. Dar a existat, fără îndoială, un adevăr, acela al slujirii sociale a aproapelui.

Sf Iosif a apărut și a predicat cu insistență viața monahală organizată pe principii strict comunitare (chinoviale). Viața din mănăstirea lui era dură și grea, cerând o concentrare extremă și o dedicație ultimă. Această devoțiune a fost legată de o rutină măsurată și profund ritualizată. Ideea lui Iosif despre slujirea socială și despre vocația Bisericii a definit în întregime punctul său de vedere și a fost reluat și fructificat de curentul narodnicist (poporanist) rus, la mijlocul secolului al nouăsprezecelea (adică a „mergerii la oameni”).

În timpul vieții lui Iosif era necesar ca Biserica să joace un astfel de rol. Oamenilor le lipseau temelii morale stabile și greutatea vieții au fost aproape de nesuportat. Originalitatea lui Iosif derivă din teoria potrivit căreia viața monahală trebuie împletită cu slujirea socială, transformată într-un fel de serviciu național religios. „Comunitatea” sa ideală consta din multe trăsături neo-bizantine. Regula formală sau ritualul bisericesc nu îi umbrește dimensiunea sa ideală iar acel miez

58. Diarmaid MAC CULLOCH, *Istoria Crestinismului*, tr. Cornelia Dumitru & Mihai-Silviu Chirila, Ed. Polirom, 2011, p. 480.

duhovnicesc este subordonat lăuntric slujirii sociale și împlinirii dreptății și a carității. Iosif nu poate fi acuzat de indiferență și lipsă de atenție pentru cei din jurul lui.

El a apărut proprietatea „satelor” monahale tocmai pe baza convingerilor lui sociale și filantropice. De fapt, el a primit „satele” de la cei bogați și puternici pentru ca să le poată folosi și pune la dispoziția nevoiașilor. Milostenia din convingere și nu de frică sau obligație l-a făcut pe Iosif să își transforme mănăstirea în azil și orfelinat, lăsând chiar o porțiune din cimitirul mănăstirii pentru înmormântarea străinilor.

Iosif l-a inclus chiar și pe țar în sistemul lui de reguli divine. Țarul este și el subiectul legii și el își desfășoară puterea sa în schema legii lui Dumnezeu și a Poruncilor Lui. Un țar nedrept și „neascultător” nu merită nici un serviciu, căci el nu este un țar. Un astfel de țar nu este slujitorul lui Dumnezeu, ci un diavol; nu un țar, ci un tiran. Iosif susține justificarea regicidului. Se poate vedea cu ușurință cum generațiile următoare de „iozefiți” au minimalizat și au mascat viziunea Sfântului Iosif.

Iosif a fost un cititor superficial, deși mănăstirea Volokolamsk a avut o librărie bogată. Totuși, toate lecturile lui Iosif l-au lăsat indiferent față de cultură. Mai precis, deși cultura i-a oferit acele idei care slujesc ca idealuri pentru frumusețe și măreție, totuși Iosif nu a acceptat patosul creativ al culturii. Ca o consecință, iosefiții au putut produce catedrale enorme și magnific împodobite cu o iconografie inspirată, dar au rămas indiferenți și distanți profunzimilor teologiei.

De fapt, lucrarea de referință a Sf Iosif, *Iluminătorul* [Prosvetitel⁵⁹], este o compilație, ce poate fi redusă la o serie de citate și referințe. Chiar și unii publiciști au remarcat că se poate descrie cu greu lucrarea ca o lucrare rusă prin definiție sau ca o lucrare originală. Originalitatea își găsește expresia numai în selecția și aranjamentul lucrărilor altora. Selecția lui Iosif este destul de îndrăznească, căci el nu a ezitat să includă inovații, chiar și occidentale, dacă era avantajos să se procedeze așa.

59. https://azbyka.ru/otechnik/Iosif_Volotskij/prosvetitel/, accesat la 15.06.2023.

Nu este momentul să disecăm și să determinăm ce semnificație au avut predicile și activitățile iosefite pentru viață și gândire în istoria politică și religioasă a secolului al XVI-lea. Important este că activitățile lor nu au promovat intens cultura. Un asemenea populism conduce totdeauna invariabil la indiferență culturală. Inventarul teologic al iosefiților nu a fost neglijent și nici limitat. Totuși, problema creativității rămâne.

Într-un anume sens, oponenții lor au suferit de același defect. La fel ca *Iluminatorul*, *Tradiția către ucenici* a Sfântului Nil [Predanie uchenikam⁶⁰] este desemnată mai mult ca o colecție sau „compendiu”, decât ca un discurs original.

Iosefii nu pot fi portretizați ca tradiționaliști. Ei cu greu au valorificat tradiția bizantină, în timp ce propria lor tradiție națională era de o dată relativ recentă și de o importanță marginală. Bătrânii transvolgani, oponenții iosefiților, au înțeles trecutul mult mai bine. Iosefii mai pot fi recunoscuți și ca inovatori. Iconografia face acest lucru evident. În mod particular, victoria iosefiților a însemnat întreruperea sau restricția tradiției bizantine.

Nici mișcarea transvolgană nu poate fi descrisă ca o păstrătoare și continuatoare a tradițiilor bizantine întru totul. Neagonisitorii au format o constituție vie și organică (și nu numai o reflecție) a mișcării duhovnicești și contemplative care a cuprins toată lumea greacă și pe cea slavă în secolul al XIV-lea. Aceasta a însemnat o renaștere în interiorul monahismului contemplativ. Fundamental, mișcarea transvolgană a constituit un nou experiment, o nouă disciplină și un proces al duhului. Transvolgani au căutat liniștea și tăcerea. Consecventă, mișcarea lor a presupus o depărtare de lume, o depășire a „iubirii pentru lume”. Schitul a devenit modelul vieții lor. Mănăstirile „cenobitice” păreau prea gălăgioase și organizate. Non-posesorii, adică cei care nu posedau nimic material, au format calea care ducea afară din lume. Adevărul transvolgan – adevărul contemplației și al curățirii minții – stă în fuga lor din lume⁶¹. Mai trebuie să amintim că ei nu numai că au încercat să depășească patimile lumești și „iubirea de lume”, ci au

60. <https://arheve.org/read/nil-sorskiy/predanie-starca-nila-pustynnika-svoim-uchenikam/3429>, accesat în 15.06.2023.

61. Г.В. ФЛОРОВСКИЙ, *Пути русского богословия*, Париж, 1983, pp. 17-24.

căutat să uite de lume și nu doar de vanitatea ei, dar și de tot ceea ce aparține de ea. Pentru acest motiv, în timp ce iosefiții au continuat să lucreze în lume, mișcarea transvolgană nu a avut un mare impact asupra lumii.

Bineînțeles că transvolgani nu au abandonat în întregime lumea. A doua generație a devenit implicată în intrigi și lupte politice (prințul monah Vassian Patrikeev oferă un exemplu suficient)⁶². Oricum, transvolgani nu au abordat și nu s-au întors în lume pentru a o construi. Ei au început să lupte și să argumenteze împotriva secularizării vieții ecclesiale și să avertizeze și să insiste asupra retragerii monahale din lume. Acesta este înțelesul disputei memorabile cu iosefiții asupra proprietăților bisericii. Neagonisitorii au salvat dimensiunea profetică a Bisericii prin monahism.

Bătrânii transvolgani au construit o școală competitivă pentru trezvia duhovnicească care a oferit pregătire morală și duhovnicească pentru teologie. În timp ce în sens strict se poate vorbi cu dificultate de o teologie transvolgană, mișcarea în sine a însemnat o deșteptare a conștiinței religioase.

O sete intelectuală este descoperită în adâncurile meditației lor telogice. Sfântul Nil de Sora era un tăcut [bezmolvnik]. El nu avea nevoie să predea și să învețe. Deși nu era un gânditor, scriitor sau teolog, Nil apare în istorie tocmai ca un „bătrân” [stareț] sau învățător. El a fost un învățător al liniștii, un instructor și un ghid pentru „iluminarea minții” în viața duhovnicească. Comparația cu tradițiile contemplative mai vechi ale Bizanțului, Siriei sau Egiptului nu ne descoperă nici o noutate la Sfântul Nil, însă această tradiție asumată personal, trăiește și este vie în el.

62. Vassian Patrikeev, al cărui nume nemonahal a fost Vasile, a fost fiul unuia dintre sfătuitoarii apropiați ai lui Ivan al III-lea, prințul Ivan Iv. Patrikeev. În 1499 ei aproape că au fost executați și au fost salvați numai de intervenția mitropolitului Simon. După moartea lui Nil Sorski, în 1509, Vassian a devenit liderul Bătrânilor transvolgani. La sinodul din 1531 el a fost condamnat (dimpreună cu Maxim Grecul) că a urmat învățăturilor lui Aristotel și Platon și de monofizitism. A fost condamnat într-o chilie din mănăstirea Volokolamsk, unde a murit în 1532. A se vedea: H. W. DEWY, M. MATEJIC, „Moștenirea literară a lui Vassian Patrikeev”, în: *Istorie europeană slavă și estică*, X, Iarna, 1966, pp. 140-152.

Numai printr-o înțelegere incompletă puteau istoricii literaturii ruse să găsească frecvent rădăcinile criticismului raționalist și decăderea tradiției ecclesiale în Sfântul Nil de Sora. Astfel de speculații surprinzătoare apar doar prin ignorarea totală a tradiției.

Nil de Sora a venit și a rămas legat de tradiția ascetică și contemplativă a Bisericii vechi. Trebuie să reamintim faptul că „libertatea” pe care o cere Sfântul Nil implică sacrificarea „propriei voințe”. Dacă transvolgani au rămas indiferenți la disciplina și la ascultarea formală, totuși, ascultarea rămâne obligația și porunca lor fundamentală. Făcând așa, Sfântul Nil a pus accent special pe îndrumarea ascetică, pe experiența și pe sfatul oamenilor duhovnicești și înțelepți. Cultivarea curăției lăuntrice a fost de primă importanță.

Următorul contrast sintetizează neînțelegerile între iosefiți și transvolgani: primii au căutat să cucerească lumea prin intermediul slujirii sociale a acesteia; cei din urmă au încercat să depășească lumea prin transfigurare și prin formarea unui om nou, creând o nouă personalitatea umană⁶³.

Sfinții Iosif și Nil, în realitate și în conștiința Bisericii, rămân frați duhovnicești, prin aceea că lucrarea lăuntrică și activitatea social filantropică sunt, de fapt, două aspecte ale aceleiași vocații hristice: slujirea lui Dumnezeu prin slujirea aproapelui, care cuprinde atât sfera sufletească-spirituală cât și pe cea trupească-materială.

63. С.С. Аверинцев, „Византия и Русь: два типа духовности. Статья вторая” in: *Новый мир*, 1988, 9. pp. 233-234.